

Національна академія педагогічних наук України

Інститут проблем виховання

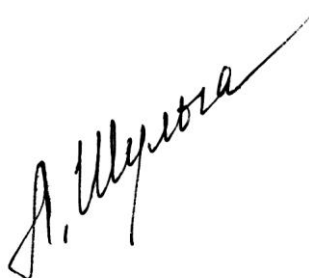
ШУЛЬГА ЛЮДМИЛА МИКОЛАЇВНА

УДК 37.015.31.016:74(043.5)

**РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ
НА ЗАНЯТТЯХ З МАЛЮВАННЯ**

13.00.08 – дошкільна педагогіка

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Handwritten signature of L. Shulga in black ink, slanted upwards to the right.

Київ – 2018

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Комунальному закладі «Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» Запорізької обласної ради.

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент
Михайлова Лариса Миколаївна,
Луганський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, завідувач кафедри управління освітою.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, доцент
Семенов Олександр Сергійович,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, доцент кафедри педагогіки;

кандидат педагогічних наук, доцент
Половіна Олена Анатоліївна,
Педагогічний інститут Київського університету імені Бориса Грінченка, доцент кафедри дошкільної освіти.

Захист відбудеться «29» травня 2018 р. о 16.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.454.01 в Інституті проблем виховання НАПН України за адресою: 04060, м. Київ, вул. М. Берлинського, 9.

Із дисертацією можна ознайомитися на офіційному сайті <http://www.ipv.org.ua> та у науковій частині Інституту проблем виховання НАПН України (04060, м. Київ, вул. М. Берлинського, 9).

Автореферат розіслано «25» квітня 2018 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

О. В. Литовченко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Реформування системи освіти України на сучасному етапі потребує розроблення педагогічних технологій для підвищення ефективності дошкільної освіти, розвитку творчого потенціалу кожної дитини. Адже творчість у системі цінностей і потреб особистості посідає одне з провідних місць, як вища, духовна потреба, задоволення якої забезпечує успіх в індивідуальній життєдіяльності.

Необхідність створення відповідних умов для розвитку дітей дошкільного віку знайшла відображення в основних положеннях Законів України «Про освіту» (2017), «Про дошкільну освіту» (2001), Національній доктрині розвитку освіти (2002), Базовому компоненті дошкільної освіти (2012). Так, у ст. 11 п. 1 Закону України «Про освіту» метою дошкільної освіти визначено «забезпечення цілісного розвитку дитини, її фізичних, інтелектуальних і творчих здібностей шляхом виховання, навчання, соціалізації та формування необхідних життєвих навичок».

Дошкільний вік у психолого-педагогічних дослідженнях (Л. Виготський, Л. Венгер, Л. Масол, Б. Неменський, Є. Фльоріна та інші) розглядається як найбільш сенситивний для плекання творчих здібностей кожної особистості. Якщо вихователь професійно їх розвиватиме у зазначений віковий період, то дитина надалі не лише зможе підвищити свою успішність у навчанні, а й матиме здатність до творчої самореалізації упродовж подальших вікових етапів.

Питання розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку досить ґрунтовно представлено у зарубіжній та вітчизняній науковій літературі: психологічну природу творчих здібностей вивчали Н. Аніщенко, І. Біла, Д. Богоявленська, Л. Виготський, Л. Венгер, В. Давидов, В. Дружинін, Д. Ельконін, М. Єрмолаєва, О. Запорожець, О. Кононко, Г. Костюк, В. Кудрявцев, О. Кульчицька, С. Ладивір, О. Леонтєв, Ю. Малікова, О. Матюшкін, О. Мелік-Пашаєв, В. Моляко, О. Музика, Т. Піроженко, М. Поддьяков, С. Рубінштейн, Б. Теплов та інші; педагогічні аспекти творчої діяльності дітей дошкільного віку були предметом дослідження Л. Артемової, Г. Беленької, Е. Богуславської, А. Богущ, Н. Ветлугіної, Н. Гавриш, О. Дронової, Т. Казакової, Т. Комарової, С. Погодіної, Т. Поніманської, Н. Сакуліної, С. Семенова, Г. Сухорукової та інших учених.

На думку Л. Виготського, В. Моляко, О. Музики, М. Поддьякова, на розвиток творчих здібностей дитини дошкільного віку вагомий вплив чинить її залучення до художньої, зокрема образотворчої діяльності.

Проблему формування умінь дошкільників у різних видах діяльності (малюванні, ліпленні, аплікації, конструюванні) вивчали Н. Ветлугіна, О. Дронова, О. Дьяченко, Т. Комарова, Т. Козакова, В. Котляр, Г. Лабунська, І. Ликова, Н. Сакуліна, О. Трусова, Є. Фльоріна, Н. Халезова та інші; значущість засобів мистецтва в розвитку творчих здібностей розкрито Е. Белкіною, О. Виноградовою, Т. Дороновою, О. Дроновою, Т. Житник, Н. Зубаревою, В. Інжестойковою, О. Комаровською, О. Половіною, О. Рудницькою, Р. Чумічевою та іншими науковцями. Увага сучасних учених зосереджена також на питаннях: використання художніх еталонів (С. Погодіна) та ігрових методів розвитку художньої творчості (Г. Григор'єва, Т. Калініна, Л. Пшенічних); взаємозв'язку музики і малювання

(С. Козирева), образотворчої діяльності дошкільників із розвитком їх мовлення (А. Богуш, Н. Гавриш, Т. Постоян, Г. Савостіна); розвитку творчих здібностей в роботі із різноманітними матеріалами (О. Брикіна, В. Захарова) та кольорами (Л. Пантелєєва), у процесі декоративної художньої діяльності (Є. Горуневич, О. Дронова, Є. Васильєва, Є. Ковальська, Л. Сірченко, Л. Скиданова), на заняттях із тематичного (А. Волкова, Н. Дудіна, Л. Раєва), предметного (В. Захарова) та сюжетного малювання (Н. Кириченко); ознайомлення дітей з елементарними основами образотворчої грамоти і підходами до творчого пошуку (В. Котляр, Г. Підкурманна, В. Захарова, О. Малицька).

Дослідники (Т. Піроженко, М. Поддяков, Н. Портницька та інші) вважають, що успішність розвитку творчих здібностей дитини безпосередньо залежить від організації освітнього розвивального простору закладу дошкільної освіти, залучення дітей до художньо-творчої діяльності з опорою на їх власний досвід, вікові та індивідуальні особливості, потреби й інтереси.

Водночас у практиці сучасної дошкільної освіти наявні суттєві недоліки в зазначеному аспекті, що негативно впливають на здоров'я, перешкоджають формуванню гармонійно розвиненої особистості дитини дошкільного віку. З-поміж таких недоліків: недооцінювання її природних властивостей, нехтування необхідністю врахування вікових психофізіологічних особливостей та сенситивних періодів розвитку, незважання на індивідуальну схильність до певних видів діяльності. Крім цього, спостерігається низка *суперечностей* між:

- вимогами суспільства до задоволення потреб дитини у творчому самовираженні і недостатньою мірою реалізації відповідних завдань у сучасному освітньому середовищі;

- необхідністю розвитку творчих здібностей дошкільників і нестачею теоретично обґрунтованих ефективних освітніх технологій, спрямованих на вирішення цієї проблеми;

- важливістю розвитку емоційно-ціннісної сфери дітей дошкільного віку у процесі творчої діяльності та низькою ефективністю технологій з формування у дошкільників відповідних технічних вмінь.

Потреба усунення згаданих недоліків і суперечностей, актуальність, науково-теоретична та практична значущість питання розвитку творчого потенціалу кожної дитини зумовили вибір теми дослідження ***«Розвиток творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях з малювання»***.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано на кафедрі дошкільної освіти в межах наукової теми Комунального закладу «Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» Запорізької обласної ради «Розвиток компетентностей суб'єктів освітнього процесу у системі неперервної освіти» (ДР № 0113U007511). Тему дисертаційного дослідження затверджено вченою радою Комунального закладу «Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» Запорізької обласної ради (протокол № 4 від 30 вересня 2014 року) та узгоджено Міжвідомчою радою з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 3 від 28 квітня 2015 року).

Мета дослідження: на основі аналізу наукових джерел та педагогічної практики розробити, теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити технологію розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях із малювання.

Завдання дослідження:

1. З'ясувати стан проблеми у філософській і психолого-педагогічній літературі та уточнити сутність поняття «творчі здібності дитини дошкільного віку».
2. Визначити структурні компоненти, критерії, показники й рівні розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку.
3. Розробити, теоретично обґрунтувати технологію розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях із малювання.
4. Визначити й обґрунтувати педагогічні умови ефективного впровадження технології розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях із малювання.
5. Експериментально перевірити ефективність технології розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях із малювання.

Об'єкт дослідження – процес розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку в художній діяльності.

Предмет дослідження – технологія розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях із малювання.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять: теоретичні положення про природу творчості, сутність і структуру творчих здібностей особистості, висвітлені у наукових працях *філософського* (Аристотель, А. Бергсон, О. Вельдбрехт, І. Кант, Платон, Г. Сковорода), *психологічного* (І. Бех, Л. Виготський, В. Клименко, А. Маслоу, В. Моляко, О. Музика, Т. Піроженко, К. Роджерс, В. Роменець, Л. Рябокінь) і *педагогічного* (А. Бакушинський, В. Кардашов, Л. Масол, О. Мелік-Пашаєв, Б. Неменський, Л. Сохань, В. Сухомлинський) спрямування; зокрема, психологічні засади розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку (Л. Венгер, Н. Ветлугіна, Л. Виготський, В. Давидов, В. Дружинін, Т. Дуткевич, Д. Ельконін, О. Запорожець, В. Клименко, Н. Лейтес, Г. Люблінська, В. Моляко, О. Музика, О. Некрасова-Каратєєва, М. Поддяков); наукові теорії щодо розвитку художньо-творчих здібностей (А. Бакушинський, В. Кардашов, Л. Масол, О. Мелік-Пашаєв); концептуальні положення організації процесу розвитку творчих здібностей дошкільників в образотворчій діяльності (Н. Ветлугіна, О. Дронова, Н. Дьяченко, В. Інжестойкова, Т. Казакова, Т. Комарова, В. Котляр, О. Кульчицька, Л. Масол, О. Некрасова-Каратєєва, Б. Неменський, О. Половіна, Н. Сакуліна, Г. Сухорукова, О. Трусова, Є. Фльоріна).

Підґрунтям технології навчання й розвитку творчих здібностей дошкільників на заняттях із малювання було визнано такі методологічні підходи: *синергетичний* (В. Кремень, О. Наумкіна, В. Цикін, В. Чирка, А. Фокшек), *аксіологічний* (А. Євтодюк, М. Каган, А. Кир'якова, Л. Михайлова), *культурологічний* (М. Бахтін, Л. Виготський, Л. Масол, Л. Михайлова, Б. Юсов), *особистісно орієнтований* (І. Бех, Є. Бондаревська, С. Подмазін, І. Якиманська), *діяльнісний* (О. Леонтєв,

С. Рубінштейн), *компетентнісний* (А. Богуш, І. Зарубінська, О. Кононко, О. Семенов), *технологічний* (М. Кларін, Б. Ліхачов, Г. Селевко, С. Сисоєва).

Для досягнення мети та реалізації завдань дослідження застосовувалися такі **методи**:

– *теоретичні*: вивчення, аналіз і узагальнення філософської, психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження та суміжних із нею питань для визначення науково-теоретичного базису дослідження; порівняння, систематизація, узагальнення здобутків, виявлення сучасних підходів до трактування понять «творчі здібності» та «творчі здібності дітей дошкільного віку» – для уточнення сутності провідного поняття дослідження, визначення структури, обґрунтування критеріїв, показників розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку; аналіз і синтез результатів експерименту; моделювання – з метою розроблення технології розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях із малювання;

– *емпіричні*: спостереження, бесіда, експертне опитування – для визначення чинників та умов процесу розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях із малювання, стану сформованості їх компонентів; педагогічний експеримент – для перевірки ефективності розробленої технології розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях із малювання;

– *статистичні*: статистична обробка результатів експериментальної роботи, кореляційний аналіз (критерій Пірсона (χ^2)) для оцінювання і теоретичного обґрунтування достовірності отриманих результатів дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

– *вперше* розроблено, теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено *технологію* розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях із малювання як модель організації художньо-естетичної діяльності дошкільників, що спрямована на набуття в них когнітивного досвіду, емоційно-чуттєвого сприйняття навколишнього світу, формування естетичного ставлення до його об'єктів і забезпечує художньо-творче самовираження кожної дитини; структурними компонентами технології визначено модулі (концептуально-цільовий, змістовий, технологічний, результативний); визначено і обґрунтовано педагогічні умови ефективного впровадження технології (професіоналізм педагога (психолого-педагогічна, культурологічна, технологічна компетенції) і методичне, дидактичне та інформаційне забезпечення освітнього процесу на заняттях із малювання); визначено критерії (когнітивний, сенсорно-естетичний, діяльнісно-естетичний) з відповідними показниками та рівні (високий, середній, низький) розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку;

– *уточнено* сутність поняття «творчі здібності дитини дошкільного віку» як властивості, яка завдяки віковим особливостям – здатності до почуттєвого сприйняття, емоційної чуйності, співпереживання, фантазування, образного і асоціативного мислення, анімізму, синестезії – є підґрунтям для творчої самореалізації в художній діяльності; структуру творчих здібностей дітей дошкільного віку (образно-асоціативний, емоційно-чуттєвий і продуктивний компоненти);

– *подальшого розвитку* набули форми, методи та прийоми розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях із малювання.

Практичне значення отриманих результатів полягає у впровадженні технології розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях із малювання; розробленні методичного посібника «Барвіста радість. Розвиток творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях із малювання», в якому розглянуто особливості образотворчої діяльності дітей дошкільного віку, надано методичні рекомендації, поради для творчих педагогів і батьків, представлено перспективне, календарно-тематичне планування, орієнтовні конспекти занять із малювання для груп дітей четвертого, п'ятого й шостого років життя; розробленні системи розвивальних ігор із розвитку творчих здібностей дітей.

Основні положення та висновки дисертації можуть бути використані в освітньому процесі вихователями і керівниками гуртків закладів дошкільної освіти, керівниками гуртків закладів позашкільної освіти, при викладанні фахових дисциплін у закладах фахової передвищої і вищої освіти та в системі післядипломної педагогічної освіти, а також рекомендовані для розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку в умовах сімейного виховання.

Результати дослідження *впроваджено* в освітній процес закладів дошкільної освіти № 6 «Капітошка» (довідка № 01.18.2006 від 24.11.2017 р.), № 42 «Сонечко» (довідка № 01—26/217 від 15.08.2017 р.), «Лазурний» (довідка № 122а від 02.10.2017 р.), «Надія» (довідка № 01-12/218 від 17.11.2017 р.) м. Запоріжжя; № 13 «Золота рибка» (довідка № 262/06-04 від 24.11.2017 р.) м. Енергодар; № 9 «Лелеченя» (довідка № 01-01/393 від 20.11.2017 р.) м. Мелітополь; № 34 «Оленка» (довідка № 207 від 22.11.2017 р.) м. Бердянськ Запорізької області; № 18 «Зірниця» (довідка № 341/01-60 від 23.11.2017 р.) м. Суми Сумської області; № 7 «Подоряночка» (довідка № 57 від 24.11.2017 р.), № 23 «Берізка» (довідка № 296 від 16.10.2017 р.) м. Вінниця Вінницької області; № 40 «Ромашка» (довідка № 139 від 24.11.2017 р.) м. Полтава Полтавської області; № 4 «Зайчатко» (довідка № 17 від 24.11.2017 р.) м. Христинівка Черкаської області.

Особистий внесок здобувача. У комплексній освітній програмі для закладів дошкільної освіти «Світ дитинства», що отримала гриф Міністерства освіти і науки України від 26.06.2015 року № 1/11-8964 (співавтори – А. Богуш, Л. Батліна, О. Байєр, Г. Григоренко, З. Дорошенко, Р. Жадан, Н. Погрібняк, О. Самсонова), викладено зміст освітньої лінії «Дитина у світі культури», завдання з художньо-продуктивної та образотворчої діяльності, показники засвоєння змісту дітьми молодшого, середнього і старшого дошкільного віку; у статті «Реалізація технологічного підходу в розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку» колективної зарубіжної монографії «Development and modernization of social sciences: experience of Poland and prospects of Ukraine» (співавтор – Л. Михайлова) представлено технологію розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях із малювання, розкрито її сутність і педагогічні умови впровадження у закладах дошкільної освіти; у статті «Технологія розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях із малювання» (співавтор – Л. Михайлова) висвітлено структурні компоненти технології розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях із малювання, особливості змісту та розподілу матеріалу, що використовується в освітньому процесі закладу дошкільної освіти.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення та результати експериментальної роботи представлено на науково-практичних конференціях різного рівня: *міжнародних* – «Освіта й особистість: нові підходи, сучасна дидактика, інноваційні технології» (Запоріжжя, 2014), «Неперервна освіта нового сторіччя: досягнення та перспективи» (Запоріжжя, 2016), «Світ XXI сторіччя: модернізація освіти та цінності дитинства» (Запоріжжя, 2016), «Неперервна освіта нового сторіччя: досягнення та перспективи» (Запоріжжя, 2017), «Сучасні методики, інновації та досвід практичного застосування у сфері психології та педагогіки» (Люблін, 2017), «Психологія та педагогіка: сучасні методики та інновації, досвід практичного застосування» (Львів, 2017), «Zpřevy vědecké ideje» (Прага, 2017); *всеукраїнських* – «Сучасні п'ятирічні діти: Проблеми та особливості розвитку» (Київ, 2013), «Проблеми діагностики та проектування розвитку обдарованості дошкільників» (Київ, 2015), «Формування основ здорового способу життя у контексті розв'язання проблеми здоров'язбереження дітей і дорослих» (Запоріжжя, 2015), «Світ дитинства: збереження дитячої субкультури та якість освіти» (Запоріжжя, 2016); «Світ дитинства» (Запоріжжя, 2017); *регіональних* – «Науково-практичні засади національно-патріотичного виховання дошкільників» (Запоріжжя, 2016), «Розвиток творчих здібностей дітей дошкільного віку засобами образотворчого мистецтва» (Запоріжжя, 2015), «Місцева громада та бібліотека для дітей: єдина стратегія та спільні дії на підтримку дитячого читання» (Запоріжжя, 2016), «Інклюзивна освіта. Музей без кордонів» (Запоріжжя, 2016), «Розвиток духовно-моральних якостей дошкільників у процесі їх залучення до художньо-естетичної культури» (Запоріжжя, 2017) та ін.

Матеріали дослідження обговорювалися на засіданнях лабораторії дошкільної освіти і виховання Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, на засіданнях ученої ради та науково-методичній комісії Комунального закладу «Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» Запорізької обласної ради.

Публікації. Основний зміст дослідження викладено у 29 публікаціях. З них – 26 одноосібних і 3 у співавторстві, зокрема – 7 статей у наукових фахових виданнях України, 2 – у зарубіжних виданнях, у тому числі 2 – у періодичних наукових виданнях, які внесено до міжнародних наукометричних баз даних, 9 публікацій апробаційного характеру, 9 статей у збірниках матеріалів міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій, 1 програма, 1 методичні рекомендації.

Структура і обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (355 найменувань), 12 додатків на 18 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 253 сторінки. Основний зміст викладено на 183 сторінках. Робота містить 19 таблиць та 9 рисунків, що охоплюють 12 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У *вступі* обґрунтовано вибір теми дослідження, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, розкрито теоретико-методологічні засади, методи дослідження, окреслено наукову новизну і практичне значення отриманих результатів, надано

дані про впровадження й апробацію результатів дослідження, публікації, структуру та обсяг дисертації.

У першому розділі – *«Теоретичні засади питання розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку»* – на основі аналізу філософських, психологічних і педагогічних джерел уточнено сутність поняття «творчі здібності дитини дошкільного віку», визначено психологічні особливості дошкільного віку як сенситивного для розвитку творчих здібностей дитини, проаналізовано підходи до наукового і практичного вирішення проблеми розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку в образотворчій діяльності.

Теоретичний аналіз проблеми засвідчив відсутність єдиного трактування феномену «творчі здібності дитини дошкільного віку». З метою його уточнення розглянуто концепти: «творчість» і «творчі здібності» у галузях філософії, психології і педагогіки. Аналіз досліджень дефініції «творчість» дав змогу конкретизувати це поняття як діяльність людини, що забезпечується її здібностями, мотивами, творчою уявою, інтуїцією, мисленнєвою діяльністю, знаннями й досвідом і спрямовується як на продукування нових матеріальних та духовних цінностей, так і на власне життєтворення (І. Бех, В. Моляко, О. Музика, Т. Піроженко, Л. Рябокінь Л. Сохань).

Вивчення психолого-педагогічних праць (О. Пономарьов, С. Рубінштейн, О. Рудницька та інші), присвячених дослідженню творчості, дало можливість розглядати поняття «творчість» і «творча діяльність» як тотожні, що є важливим для вирішення питання структурування творчості. Утім, теоретичний аналіз продемонстрував, що єдиного підходу до визначення кількості, змісту та послідовності етапів творчої діяльності в науці не існує. На підставі узагальнення розглянутих версій нами виокремлено такі етапи творчої діяльності: підготовчий (поява потреби), визрівання й дозрівання задуму, натхнення (внутрішня готовність до творчості), процес свідомої роботи з елементами інтуїції, кінцевий результат, етап удосконалення (за необхідності) отриманого продукту.

Аналіз наукових джерел доводить, що науковці різним чином визначають сутність творчих здібностей: як певні індивідуально-психологічні особливості людини, що вирізняють її з-поміж інших людей і є основою для легкого засвоєння знань та швидкого набуття навичок (Б. Теплов); вищий ступінь розвиненості загальних здібностей для будь-якої форми поведінки, у тому числі творчої (Я. Пономарьов).

Шляхом узагальнення поглядів учених уточнено поняття «творчі здібності», що у представленій роботі трактується як інтегративна властивість індивіда, яка формується на основі задатків у процесі його взаємодії з навколишнім середовищем і є результатом розвитку психічних процесів (сприйняття, відчуття, мислення, уяви, пам'яті) та умовою успішної життєдіяльності особистості (Б. Ананьєв, В. Андреев, Л. Виготський, В. Дружинін, Г. Костюк, Т. Кудрявцев, А. Петровський, К. Платонов, Я. Пономарьов, С. Рубінштейн, Б. Теплов).

У результаті вивчення психолого-педагогічних аспектів художньо-творчої діяльності виявлено, що, згідно із традиційним підходом, здатність до різних видів творчої діяльності вбачається у спеціальних здібностях (В. Киреев) та специфічних якостях особистості (Б. Ананьєв, Н. Лейтес). На відміну від

традиційного, цілісно-особистісний підхід (О. Мелік-Пашаєв) покладає в основу художньо-творчих здібностей естетичне ставлення до життя. Урахування обох підходів дозволило розглядати специфіку художньо-творчих здібностей на заняттях із малювання як здатність до художньо-почуттєвого сприйняття, співпереживання, емоційної чуйності, естетичної емпатії, наявність творчої уяви, художньо-образного і асоціативного мислення, синестезії. Крім цього, це дало змогу спрямувати діяльність з розвитку творчих здібностей дітей на становлення їхніх естетичних ціннісних орієнтацій.

Розглянуто особливості дошкільного віку як сенситивного для розвитку творчих здібностей особистості; з'ясовано, що витoki творчості проявляються в ранньому дитинстві, мають довільну форму і є життєво необхідними для загальної розвиненості дитини (А. Богуш, Л. Виготський, Л. Венгер, Н. Ветлугіна, В. Давидов, О. Запорожець, Т. Комарова, В. Кудрявцев, О. Кульчицька, Н. Лейтес, С. Ладивір, О. Матюшкин, О. Мелік-Пашаєв, Б. Нікітін, Т. Піроженко, Н. Сакуліна, Г. Сухорукова та інші).

Аналіз психологічних досліджень засвідчив, що вченими доведено вплив на розвиток творчих здібностей таких особливостей дошкільного віку: високий ступінь активності (гіперактивність) дитини в її діяльнісних контактах із реальністю, сенситивність (переважання чуттєвої сторони), синкретизм (цілісність, нерозчленованість) сприйняття (О. Некрасова-Каратєєва), допитливість, спонтанність, прагнення до дослідження світу, здатність до створення оригінального, гнучкого, рухливого образу, потреба в різних видах діяльності, свобода мислення (С. Архипова, Н. Ветлугіна, Л. Виготський, О. Некрасова-Каратєєва, О. Чепур та інші).

З'ясовано, що підґрунтям для розвитку творчих здібностей дітей окресленої категорії є психологічні особливості дошкільного віку: здатність до емоційної чутливості, уміння «входити» в уявну ситуацію, переживати й емоційно відгукуватися на красу в житті та мистецтві, емоційна щирість, образне мислення, асоціативність, пізнавальна активність, динамічність і яскравість уяви.

Зазначене дало змогу уточнити сутність поняття «*творчі здібності дитини дошкільного віку*» і тлумачити його як властивість, яка завдяки віковим особливостям – здатності до почуттєвого сприйняття, емоційної чуйності, співпереживання, фантазування, образного і асоціативного мислення, анімізму, синестезії – є підґрунтям для творчої самореалізації в різних видах художньої діяльності.

У процесі дослідження нами виокремлено такі підходи до розвитку творчих здібностей дітей в образотворчій діяльності: *обмежене керівництво* (А. Бакушинський, К. Вентцель, В. Захарова, Г. Кершенштейнер, Ю. Полуянов, Є. Фльоріна та інші), *цілеспрямоване навчання* (Н. Ветлугіна, Т. Казакова, Т. Комарова, В. Космінська, В. Котляр, Н. Сакуліна, Н. Халєзова та інші) та *синергетичний підхід* (В. Кремень, Л. Масол) – і зроблено висновок, що останній є найбільш доцільним для розроблення інноваційної технології розкриття творчого потенціалу і забезпечення гармонійного розвитку особистості дошкільника.

Проведений аналіз засвідчив, що погляди науковців на процес продуктивної діяльності дошкільників різняться, його ефективність вбачається в різному:

у формуванні основ зображувальної грамоти, художніх умінь і навичок (Н. Ветлугіна, М. Зацепіна, Т. Казакова, Т. Комарова); оволодінні сенсорними еталонами (С. Погодіна); перетворенні навчання основ зображення на свідому та цікаву для дітей справу, здійсненні керівництва роботою дітей та оцінюванні результатів (Т. Доронова); використанні різноманітних матеріалів і способів зображення (Л. Парамонова); створенні особливої атмосфери продукування образу завдяки збагаченню діяльності комплексною системою методів і прийомів (М. Єрмолаєва); пошуковій, експериментальній діяльності з наслідування і виконання ігрових дій (О. Леонтєв, Н. Портницька); взаємодії досвіду емоційно-безпосереднього сприйняття дитини й активного використання гри як методу навчання (Т. Калініна).

Опрацювання та аналіз наукових досліджень дали змогу виявити також різні підходи до організації етапів занять із малювання. Особливу увагу науковці приділяють *першому етапу* заняття (виникнення, розвиток, усвідомлення та оформлення задуму) і спрямовують його на естетичне сприйняття (А. Бакушинський, Н. Ветлугіна, М. Єрмолаєва, Б. Неменський, О. Половіна, Н. Сакуліна, О. Трусова), використання синтезу мистецтв (М. Єрмолаєва, В. Кудрявцев, О. Мелік-Пашаєв), надання емоційної забарвленості (Н. Ветлугіна, Т. Комарова, Н. Трофаїла), збагачення сенсорного досвіду (Н. Ветлугіна, В. Інжестойкова, Ю. Малікова). Проведення *другого етапу* (створення художніх образів дітьми) пов'язують із навчанням конкретних художніх навичок, керівництвом процесом малювання (Т. Казакова, Т. Комарова та інші); наслідуванням і успішним виконанням ігрових дій (Л. Виготський, О. Запорожець, О. Леонтєв, Л. Масол, Н. Портницька); розширенням і поглибленням чуттєвого досвіду (М. Єрмолаєва, Л. Масол, О. Половіна); експериментальною та пошуковою діяльністю (Н. Ветлугіна, Т. Комарова, Д. Менджерницька, Л. Парамонова, М. Поддьяков, Н. Сакуліна, Є. Фльоріна). *Третій етап* заняття передбачає оцінювання образотворчої діяльності, результатом якої вважають малюнок із виразними особливостями виконання художнього образу (Т. Казакова); процес художньої творчості, здібності та потреби, що формуються й розвиваються під час цієї діяльності (І. Біла, Л. Виготський, В. Левін).

Аналіз виявлених підходів до вирішення проблеми розвитку творчих здібностей дошкільників на заняттях із малювання у педагогічній практиці уможливив висновок, що застосовувані нині методи і форми роботи з дошкільниками на заняттях із малювання не повною мірою використовують сенситивні можливості означеного вікового періоду, спрямовані здебільшого на розвиток лише окремих складників творчих здібностей дитини. Виникла необхідність розроблення педагогічної технології розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях із малювання, в якій урахуватимуться вікові особливості і яка забезпечуватиме художньо-творче самовираження кожної дитини.

У *другому розділі* – **«Обґрунтування технології розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях із малювання»** – визначено компоненти, критерії і показники, схарактеризовано рівні розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку, висвітлено результати констатувального етапу експерименту, розроблено та обґрунтовано технологію розвитку творчих здібностей

дітей дошкільного віку на заняттях із малювання, визначено педагогічні умови її ефективного впровадження.

Виходячи з визначення поняття «творчі здібності дітей дошкільного віку», виокремлено *компоненти* творчих здібностей дітей дошкільного віку: *образно-асоціативний* (творча уява, художньо-образне та асоціативне мислення), *емоційно-чуттєвий* (емоційно-ціннісне ставлення особистості до світу, цілісне художньо-чуттєве сприйняття, відчуття краси, здатність до співпереживання) і *продуктивний* (спеціальні якості, уміння та навички, безпосередній зв'язок образів із думкою, почуттями, дією), які є взаємозалежними.

Визначено *критерії* та *показники* розвитку творчих здібностей дошкільників: *когнітивний* (вміння встановлювати різноманітні асоціативні зв'язки; довільність уяви, багатий запас вражень від навколишнього світу; уміння продукувати оригінальні ідеї та рішення); *сенсорно-естетичний* (глибина і яскравість емоційно-естетичної реакції; цілісність чуттєво-художнього сприйняття; здатність до «входження» в образ); *діяльнісно-естетичний* (інтерес до образотворчої діяльності та отримання задоволення від неї; володіння навичками образотворчої діяльності; здатність до самостійного створення художніх образів у малюванні).

На підставі визначених критеріїв та показників схарактеризовано *рівні* розвитку творчих здібностей дошкільників: високий, середній і низький.

Високий рівень розвитку творчих здібностей мають дошкільники, які уважно розглядають картину, тлумачать її зміст, виявляють адекватні виразні емоції, легко залучаються в уявну ситуацію, встановлюють асоціації між музичним твором і художнім образом, творчо використовують набутий когнітивний досвід під час розв'язання творчих завдань, добирають способи і засоби їх вирішення, виявляють стійкий інтерес до образотворчої діяльності, отримують задоволення від процесу художньої творчості та її продуктів, використовують різноманітні виражально-образотворчі засоби, самостійно створюють художній образ у малюванні.

Середній рівень властивий дошкільникам, які виявляють емоції під час сприйняття творів мистецтва, описують зміст картини, входять в уявну ситуацію за допомогою зразка, встановлюють елементарні асоціативні зв'язки між музичними та художніми образами, вирішують творчі завдання за умови попередньої роботи, виявляють запас вражень від навколишнього світу, інтерес до малювання та отримують задоволення від процесу зображення та його продукту; у таких дітей недостатньо сформовані окремі практичні уміння, вони вносять елементи самостійності при відтворенні зразка, але у створенні художнього образу потребують допомоги.

Низький рівень мають дошкільники, які не виявляють адекватних емоцій під час сприйняття творів мистецтва, не зацікавлюються змістом картини, не можуть увійти в уявну ситуацію, не встановлюють асоціації при сприйнятті музики і художнього образу, не використовують враження від навколишнього середовища, не виявляють інтересу до малювання, задоволення від процесу художньої діяльності та отриманого результату, обирають тему, матеріали та виражально-образотворчі засоби за допомогою педагога, не здатні самостійно створити художній образ.

Експериментальне дослідження здійснювалось упродовж травня 2014 – травня 2017 років. На різних етапах дослідження до педагогічного експерименту було

залучено 519 дітей дошкільного віку – вихованців ДНЗ (ЦРД) «Лазурний», «Надія», ДНЗ № 42, № 6 м. Запоріжжя, № 13 м. Енергодар, № 9 м. Мелітополь, № 34 м. Бердянськ, № 18, м. Суми, № 7, 23 м. Вінниця, № 40 м. Полтава, № 4 м. Христинівка Чернігівської області.

Для визначення рівнів розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях із малювання було використано такі методики: Н. Ветлугіної, Г. Урунтаєвої, Ю. Афонькиної, Н. Краснощоквої, Н. Аніщенко, В. Саприкіної (для виявлення глибини і яскравості емоційно-естетичної реакції; цілісності чуттєво-художнього сприйняття; здатності до «входження» в образ); О. Іваненко, В. Синельникова та В. Кудрявцева, Р. Нємова, П. Торренса (для з'ясування вміння встановлювати різноманітні асоціативні зв'язки; довільності уяви, запасу вражень від навколишнього світу; уміння продукувати оригінальні ідеї та рішення); С. Забрамної, І. Ликової (з метою виявлення інтересу до образотворчої діяльності та отримання задоволення від неї; рівня володіння навичками зображення; здатності до самостійного створення художніх образів у малюванні).

Для проведення констатувального етапу було створено експериментальну (ЕГ – 260 осіб) і контрольну (КГ – 259 осіб) групи дітей старшого дошкільного віку. За результатами констатувального етапу, в ЕГ високий рівень розвитку творчих здібностей виявлено у 5,4 % дітей; середній – у 53,1 %; низький – у 41,5 %. У КГ високий рівень констатовано в 5,4 % дітей; середній – у 52,9 %; низький – у 41,7 % старших дошкільників. Отримані дані засвідчили, що творчі здібності в більшості дітей ЕГ та КГ сформовані недостатньо, що підтвердило потребу розроблення технології розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях із малювання.

Обґрунтовано *технологію розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях із малювання*, яку визначено як модель організації художньо-естетичної діяльності дошкільників, що спрямована на розвиток у них когнітивного досвіду, емоційно-чуттєвого сприйняття навколишнього світу, формування естетичного ставлення до його об'єктів і забезпечує художньо-творче самовираження кожної дитини.

Мета розробленої технології полягає в розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях із малювання; її завдання: розвиток у дошкільників чуттєвого сприйняття світу, формування естетично-ціннісного ставлення до краси; розвиток асоціативно-образного мислення, уяви; художньо-творче самовираження дітей на основі ознайомлення їх із художніми засобами та прийомами зображення.

Структурними компонентами запропонованої технології є модулі: концептуально-цільовий, змістовий, технологічний і результативний, реалізація яких дає змогу ефективно впливати на розвиненість основних компонентів творчих здібностей дітей дошкільного віку.

У *концептуально-цільовому модулі* представлено мету і завдання з розвитку творчих здібностей дошкільників, відображено базові методологічні підходи (синергетичний, аксіологічний, культурологічний, особистісно орієнтований, діяльнісний, компетентнісний, технологічний) і принципи, покладені в основу технології (системності, цілісності, дитиноцентризму, природовідповідності, поліхудожності, культуровідповідності, комплексності).

Змістовий модуль технології охоплює особливості змісту матеріалу з розвитку творчих здібностей дошкільників на заняттях із малювання та компоненти творчих здібностей: *образно-асоціативний* (творча уява, художньо-образне та асоціативне мислення), *емоційно-чуттєвий* (емоційно-ціннісне ставлення особистості до світу, цілісне художньо-чуттєве сприйняття, відчуття краси, здатність до співпереживання) і *продуктивний* (спеціальні якості, уміння та навички, безпосередній зв'язок образів із думкою, почуттями, дією), які перебувають у взаємозв'язку, взаємодії і взаємозалежності.

Освітній матеріал у технології розподіляється за модулями і реалізується на тематичних циклах занять із малювання в кожній віковій групі. У кожному циклі освітній матеріал структурується залежно від дидактичної мети: ознайомлення, повторення, закріплення. Враховуючи вимоги компетентнісного підходу, умовно визначено такі *види занять із малювання*: пізнавальні (здобуття художньо-естетичного досвіду); технічні (технічне застосування художнього досвіду); творчі (творче застосування особистісного досвіду).

Технологічний модуль реалізується через етапи впровадження технології, форми і методи роботи з дітьми щодо розвитку їхніх здібностей на заняттях із малювання.

Ґрунтуючись на принципах цілісності й системності, технологія упроваджується в три взаємопов'язаних між собою етапи: початковий, основний та завершальний.

На *початковому етапі* створюється естетично-предметне оточення (територія, облаштована для проведення занять із художньої діяльності; місце для художньої галереї дитячої творчості та репродукцій видатних художників) і здійснюється професійна підготовка педагогів закладів дошкільної освіти (ознайомлення їх із сутністю технології, формування практичних навичок її застосування через низку науково-практичних заходів).

Другий етап застосування технології полягає в організації системи занять із малювання, що складається з тематичних циклів, кожен із яких містить два-три заняття, поєднаних темою, жанром або художньою технікою.

Кожне заняття циклу (пізнавальне, технічне, підсумкове) вирішує кілька завдань: забезпечення атмосфери зацікавленості та активізація уваги дітей; розвиток чуттєвого сприйняття; формулювання особистого враження; створення образу в процесі фантазування, імпровізації; втілення задуму в образотворчу форму; формування здатності до рефлексії щодо творчого процесу та його результату.

Ефективними видами занять визначено такі: заняття-казка (перебіг проведення якого будується на сюжеті відомої казки або фрагменті казкового твору), заняття-гра (використовується сюжет, правила, прийоми, ситуації, вправи художньо-ігрової діяльності, у процесі якої діти створюють художній образ), заняття-дослідження (дошкільники виконують експериментальні дії з кольорами, художніми, нетрадиційними матеріалами, досліджують особливості різних засобів художньої виразності).

На основі поглядів І. Лернера, у розробленій технології виокремлено методи педагогічного супроводу художньої діяльності дітей на заняттях із малювання:

інформаційно-рецептивні (спрямовані на отримання дитиною інформації за допомогою різних аналізаторів і забезпечення різнобічності й повноти світосприйняття); *репродуктивні* (наслідування зразка креативної поведінки); *пошукові* (вибір художніх матеріалів, експериментування та ігрова взаємодія з ним, обговорення, дослідження засобів художнього зображення, «входження в картину», «перевтілення в образ», фантазування, імпровізація).

Гра в технології розвитку творчих здібностей застосовується з метою створення відповідного настрою, виявлення та реалізації потенційних можливостей дитини, розвитку її здібностей, актуалізації потреби в самовираженні, наслідуванні, пізнанні світу; як репетиція творчої діяльності; як складова творчого процесу впродовж усього заняття. У технології ігри (ігрові прийоми, ситуації, вправи) інтегруються з різними арт-засобами (кольором, лінією, словом, видами і жанрами мистецтва тощо) і виводять дітей на рівень дослідження, асоціювання, фантазування, інтерпретації, імпровізації. Запропонований змістовий компонент технології дозволяє використовувати ігри на різних етапах заняття з малювання: при ознайомленні з художнім матеріалом, творами мистецтва, виразними засобами, новим словом, у процесі розглядання натури, при входженні в образ, під час образотворчого процесу, при розгляданні творчих робіт. Зокрема, дітей дошкільного віку зацікавили ігрові прийоми і вправи, які поєднуються з активними рухами і дають змогу відтворити образ пантомімікою, промалювати мелодію слова руками в повітрі або виконати декоративний танок пензликом. Поєднання руху з образом знімає напруження з дитини, викликати позитивні емоції, активізує її творчу поведінку і заохочує до творчої самореалізації.

Третій етап технології передбачає оцінювання результатів проведених занять із малювання для розвитку творчих здібностей дошкільників і реалізується через організацію виставок, обговорення художньо-естетичних досягнень дітей із ними самими, педагогами та батьками. На цьому етапі узагальнюється досвід педагогів з упровадження авторської технології.

Визначено й обґрунтовано *педагогічні умови* ефективного впровадження технології розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях із малювання: професіоналізм педагога (психолого-педагогічна, культурологічна, технологічна компетенції) і методичне, дидактичне та інформаційне забезпечення освітнього процесу на заняттях із малювання (комплекс навчально-методичної, художньо-дидактичної бази, необхідних інформаційних засобів).

Для підвищення професіоналізму педагогів дошкільної освіти щодо розвитку творчих здібностей дошкільників на заняттях із малювання розроблено методичний посібник «Барвіста радість. Розвиток творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях із малювання», в якому розкрито особливості образотворчої діяльності дітей різних дошкільних вікових груп, сформульовано завдання естетичного розвитку дітей-дошкільників на заняттях із малювання, викладено методичні рекомендації щодо організації образотворчої діяльності дітей означеного вікового періоду, а також представлено перспективне, календарно-тематичне планування та орієнтовні конспекти занять із малювання для груп четвертого, п'ятого і шостого років життя.

У третьому розділі – «Перевірка ефективності технології розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях із малювання» – презентовано перебіг та аналіз результатів формувального етапу експерименту в динаміці розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку; надано методичні рекомендації з удосконалення процесу розвитку творчих здібностей дошкільників на заняттях із малювання.

Організація занять із малювання з дітьми дошкільного віку контрольної групи (КГ) – 259 осіб – відбувалася за традиційною методикою образотворчої діяльності і була орієнтована переважно на навчання дітей технічних прийомів зображення. Дошкільники експериментальної групи (ЕГ) – 260 осіб – були залучені до апробації технології розвитку творчих здібностей за участі дисертанта й педагогів, які працювали під його керівництвом.

В експериментальній групі дисертантом було організовано цілеспрямовану і системну роботу з розвитку творчих здібностей дошкільників на заняттях із малювання протягом трьох років: із вересня 2014 р. по червень 2015 р. – з дітьми 4-го року життя; з вересня 2015 р. по червень 2016 р. – з дітьми 5-го року життя; з вересня 2016 р. по травень 2017 р. – з дітьми 6-го року життя.

Результати контрольного зрізу засвідчили позитивну динаміку рівнів розвитку творчих здібностей дошкільників в ЕГ, на відміну від КГ. Характеристику рівнів розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку до та після формувального етапу експерименту представлено у таблиці.

Таблиця

**Характеристика рівнів розвитку творчих здібностей
дітей дошкільного віку
до та після формувального етапу експерименту**

Рівні розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку	Кількість дітей (%)				Різниця між показниками на початок та кінець експерименту (динаміка)	
	на початок експерименту		на кінець експерименту			
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Високий	5,4	5,4	11,9	6,6	+6,5	+1,2
Середній	53,1	52,9	58,9	54,0	+5,8	+1,1
Низький	41,5	41,7	29,2	39,4	-12,5	-2,3

За результатами контрольного етапу експерименту, в ЕГ на 5,8 % збільшилась кількість дошкільників із середнім рівнем розвитку творчих здібностей, у КГ – на 1,1 %. При цьому значно зменшилась чисельність вихованців із низьким рівнем розвитку творчих здібностей: в ЕГ – на 12,5 % (на початку експерименту – 41,5 %, після закінчення – 29,2 %). Втім, у КГ зафіксовано незначне зменшення – на 2,3 % (на початку експерименту – 41,7 %, після завершення – 39,4 %). Високий рівень на початку експерименту спостерігався у 5,4 % дошкільників ЕГ, по його закінченні таких дітей збільшилось на 6,5 %. У КГ різниця між кількісними показниками з цього рівня становить лише 1,2 %.

Об'єктивність отриманих даних перевірялася за допомогою критерію Пірсона (χ^2), що дало змогу констатувати незначну розбіжність (на рівні 0,15) між КГ та ЕГ на початку експерименту і виявити між групами значні відмінності (на рівні 9,79) на кінець експерименту.

Порівняльний аналіз рівнів розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку контрольної та експериментальної груп до початку експерименту та після його завершення за когнітивним, сенсорно-естетичним та діяльнісно-естетичним критеріями свідчить про ефективність розробленої педагогічної технології розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях із малювання. Показники успішного розвитку творчих здібностей дітей виявилися переважно в емоційно-ціннісному ставленні до світу, цілісному художньо-чуттєвому сприйнятті, художній спостережливості, творчій уяві, художньо-образному та асоціативному мисленні, стійкому інтересі до образотворчої діяльності, задоволенні від процесу художньої творчості та її продуктів, використанні різноманітних виражально-образотворчих засобів, самостійному створенні художнього образу, безпосередньому зв'язку образів із почуттями, думкою, дією.

Отже, проведене експериментальне дослідження підтвердило ефективність представленої технології розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях із малювання. На підставі результатів педагогічного експерименту укладено методичні рекомендації, орієнтація на які сприятиме підвищенню ефективності розвитку творчих здібностей дошкільників у процесі образотворчої діяльності в закладах дошкільної освіти.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення і запропоновано нове вирішення проблеми розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях із малювання. Результати проведеного дослідження засвідчили досягнення мети, розв'язання поставлених завдань, що уможливило такі *висновки*:

1. На основі аналізу філософських, психологічних і педагогічних джерел з'ясовано стан досліджуваної проблеми та уточнено сутність поняття «творчі здібності дитини дошкільного віку». Означені здібності трактуються як властивість, котра завдяки віковим особливостям – здатності до почуттєвого сприйняття, емоційної чуйності, співпереживання, фантазування, образного і асоціативного мислення, анімізму, синестезії – є підґрунтям для творчої самореалізації в різних видах художньої діяльності.

З'ясовано, що основою для розвитку творчих здібностей дошкільника є психологічні особливості дошкільного віку: здатність до емоційної чутливості, уміння «входити» в уявну ситуацію, переживати й емоційно відгукуватися на красу в житті та мистецтві, емоційна щирість, образне мислення, асоціативність, пізнавальна активність, динамічність і яскравість уяви.

За результатами дослідження констатовано відсутність достатньо обґрунтованих педагогічних технологій творчого розвитку дитини впродовж усього періоду дошкільного дитинства, нестачу досліджень сенситивного потенціалу дошкільного віку, їх спрямованість лише на окремі психологічні властивості

особистості. Такий стан зумовив необхідність розроблення технології розвитку творчих здібностей дошкільників на заняттях із малювання за врахування досягнень сучасної науки і практики та повноцінного використання психологічних можливостей дошкільного віку.

2. Виокремлено структурні компоненти творчих здібностей дитини-дошкільника, що розвиваються на заняттях із малювання: образно-асоціативний (творча уява, художньо-образне та асоціативне мислення), емоційно-чуттєвий (емоційно-ціннісне ставлення особистості до світу, цілісне художньо-чуттєве сприйняття, відчуття краси, здатність до співпереживання) і продуктивний (спеціальні якості, уміння та навички, безпосередній зв'язок образів із думкою, почуттями, дією).

Визначено критерії та показники розвитку в дошкільників творчих здібностей: когнітивний (вміння встановлювати різноманітні асоціативні зв'язки; довільність уяви, багатий запас вражень від навколишнього світу; уміння продукувати оригінальні ідеї та рішення); сенсорно-естетичний (глибина і яскравість емоційно-естетичної реакції; цілісність чуттєво-художнього сприйняття; здатність до «входження» в образ); діяльнісно-естетичний (інтерес до образотворчої діяльності та отримання задоволення від неї; володіння навичками образотворчої діяльності; здатність до самостійного створення художніх образів у малюванні). Схарактеризовано рівні розвитку творчих здібностей дошкільників: високий, середній і низький.

3. Розроблено і теоретично обґрунтовано технологію розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях із малювання як модель організації художньо-естетичної діяльності дошкільників, що спрямована на набуття в них когнітивного досвіду, емоційно-чуттєвого сприйняття навколишнього світу, формування естетичного ставлення до його об'єктів і забезпечує художньо-творче самовираження кожної дитини. Метою розробленої технології визначено розвиток творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях із малювання; завданнями – розвиток у дошкільників чуттєвого сприйняття світу, формування естетично-ціннісного ставлення до краси; розвиток асоціативно-образного мислення, уяви, креативності; художньо-творче самовираження дітей на основі ознайомлення їх із художніми засобами та прийомами зображення. В основу розробленої технології покладено методологічні підходи: синергетичний, аксіологічний, особистісно орієнтований, діяльнісний, компетентнісний, технологічний.

Структурними компонентами представленої технології визначено такі модулі: концептуально-цільовий (мета, завдання, методологічні підходи і принципи), змістовий (особливості змісту матеріалу на заняттях із малювання; компоненти творчих здібностей: образно-асоціативний, емоційно-чуттєвий, продуктивний; модульний розподіл освітнього матеріалу; тематичні цикли занять у кожній віковій групі залежно від дидактичної мети (ознайомлення, повторення, закріплення); види занять із малювання: пізнавальні, технічні, творчі); технологічний (етапи впровадження технології: початковий, основний, завершальний; види занять: заняття-гра, заняття-казка, заняття-дослідження; інформаційно-рецептивні, репродуктивні, пошукові методи роботи з дітьми); результативний (оцінювання результатів впровадження технології розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях із малювання).

4. Визначено й обґрунтовано педагогічні умови ефективного впровадження технології розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях із малювання: професіоналізм педагога (психолого-педагогічна, культурологічна, технологічна компетенції) і методичне, дидактичне та інформаційне забезпечення освітнього процесу на заняттях із малювання (комплекс навчально-методичної, художньо-дидактичної бази, необхідних інформаційних засобів).

5. Експериментально перевірено ефективність технології розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях із малювання. Результати експериментального дослідження засвідчили позитивні кількісні та якісні зміни щодо рівнів розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку ЕГ. Так, кількість дітей з високим рівнем зросла з 5,4 % до 11,9 % (у КГ – з 5,4 % до 6,6 %), із середнім – з 53,1 % до 58,9 % (у КГ – з 52,9 % до 54,0 %). Кількість дошкільників ЕГ із низьким рівнем сформованості творчих здібностей зменшилася з 41,5 % до 29,2 % (у КГ – з 41,7 % до 39,4 %).

Застосувавши методи математичної статистики та проаналізувавши зміни, що відбулися в розподілах старших дошкільників за рівнями розвитку творчих здібностей після формувального етапу експерименту, маємо підстави стверджувати, що розроблена та запроваджена нами у практику роботи закладів дошкільної освіти технологія розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях із малювання є ефективною. Вірогідність отриманих даних підтверджено результатами їх статистичної обробки із застосуванням коефіцієнта кореляції Пірсона (χ^2).

Для підвищення професіоналізму педагогів дошкільної освіти щодо розвитку творчих здібностей дошкільників на заняттях із малювання розроблено методичний посібник, в якому розкрито особливості образотворчої діяльності дітей різних дошкільних вікових груп, укладено методичні рекомендації щодо організації образотворчої діяльності дітей дошкільного віку, а також представлено перспективне, календарно-тематичне планування та орієнтовні конспекти занять із малювання для груп четвертого, п'ятого й шостого років життя.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях із малювання. *Перспективу* подальших досліджень убачаємо в розробленні експериментальної методики підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти до розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях із малювання.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

Статті у наукових фахових виданнях

1. Шульга, Л. М. (2015а). Забезпечення педагогічних умов розвитку емоційно-почуттєвої сфери дітей дошкільного віку у процесі сприйняття живопису. *Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія і практика: збірник наукових праць*, 14, 95–101.

2. Шульга, Л. М. (2015b). Ігрова технологія як засіб розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях з малювання. *Освіта та розвиток обдарованої особистості: науково-методичний журнал*, 11(42), 25–27.

3. Шульга, Л. М. (2016). Науково-понятійний апарат проблеми розвитку творчих здібностей дошкільників в образотворчій діяльності. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: збірник наукових праць*, 49(102), 242–249.

4. Шульга, Л. М. (2017a). Педагогічні підходи до організації занять із малювання в ДНЗ: традиції та інновації. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка: збірник наукових праць*, 34, 243–250.

5. Шульга Л. М. (2017b). Психологічні особливості дошкільного віку як підґрунтя розвитку творчої особистості. *Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України (Т. IV. Психологія розвитку дошкільників. Вип. 13)*. 213–222.

6. Шульга, Л. М. (2017c). Сучасні підходи до розкриття творчого потенціалу дитини дошкільного віку на заняттях із малювання. *Наукові записки: збірник наукових праць Кіровоградського РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка*, 158, 182–187.

7. Михайлова Л. М., & Шульга Л. М. (2017d). Технологія розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях із малювання. *Молодий вчений: науковий журнал*, 10(50), 483–487.

Статті у зарубіжних наукових виданнях

8. Shulga, L. N. (2016). Preschool age characteristics as sensitive for the development of creative abilities of the child. *Virtus: Scientific Journal*, 8, 125–129.

9. Михайлова Л. М., & Шульга Л. М. (2017). Реалізація технологічного підходу в розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку. *Development and modernization of social sciences: experience of Poland and prospects of Ukraine: collective monograph*, 2, 224–241.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

10. Шульга, Л. М. (2013). Арт-технологія як засіб розвитку емоційно-почуттєвої сфери п'ятирічних дітей. *Сучасні п'ятирічні діти: Проблеми та особливості розвитку: матеріали Всеукраїнської науково-методичної конференції*, Київ, 4 червня 2013. (с. 43–45). Київ: Інститут інноваційних технологій і змісту освіти.

11. Шульга, Л. М. (2015a). Забезпечення педагогічних умов розвитку емоційно-почуттєвої сфери дітей дошкільного віку в процесі сприйняття живопису. *Проблеми діагностики та проектування розвитку обдарованості дошкільників: матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю*, Київ, 9–10 квітня 2015. (с. 46–53). Київ: Інститут обдарованої дитини.

12. Шульга, Л. М. (2015b). Підготовка вихователів ДНЗ в системі підвищення кваліфікації до реалізації завдань художньо-естетичного розвитку дошкільників під час ознайомлення з творами живопису. *Освіта дорослих суб'єктів освітнього простору: проблеми і перспективи: матеріали міжнародної науково-практичної конференції*, Запоріжжя, 20–27 квітня 2015. Взято з [http:// drive.google.com/](http://drive.google.com/)

file/d/0B3jQkMEsTAsPcjdaY2xz/SIR1TDQ/view.

13. Шульга, Л. М. (2016а). Пошукова діяльність дітей дошкільного віку як фактор розвитку їх творчих здібностей. *Освіта дорослих суб'єктів освітнього простору: проблеми і перспективи: матеріали науково-практичної конференції*, Запоріжжя, 8–25 квітня. 2016. Взято з [http:// https://drive.google.com/file/d/0B4K0hkaeW3PvZ3dXZEJoOUJLM2s/view](http://https://drive.google.com/file/d/0B4K0hkaeW3PvZ3dXZEJoOUJLM2s/view).

14. Шульга, Л. М. (2017а). Методологічне підґрунтя технології розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях із малювання. *Психологія та педагогіка: сучасні методики та інновації, досвід практичного застосування: матеріали міжнародної науково-практичної конференції*, Львів, 27–28 жовтня. 2017. (с. 106–108). Львів: Львівська педагогічна спільнота

15. Шульга, Л. М. Створення умов для самореалізації дітей дошкільного віку в образотворчій діяльності засобами ігрової технології. *Освіта й особистість: нові підходи, сучасна дидактика, інноваційні технології: матеріали міжнародної науково-практичної конференції*, Запоріжжя, 3 квітня. 2014. Взято з <http://forum5dydakt.blogspot.com/>.

16. Шульга, Л. М. (2017б). Технологія розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях із малювання: принципи організації. *Сучасні методики, інновації та досвід практичного застосування у сфері психології та педагогіки: матеріали міжнародної науково-практичної конференції*, Люблін (Польща), 20–21 жовтня. 2017. (с. 144–147). Lublin: Lubelski Park Naukowo Technologiczny S.A.

17. Шульга, Л. М. (2017с). Технологія розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях із малювання: методологічні підходи. *Неперервна освіта нового сторіччя: досягнення та перспективи: матеріали III міжнародної науково-практичної конференції*, Запоріжжя, 15–22 травня. 2017. Взято з <http://konferenciazoiippo2017.blogspot.com/>.

18. Шульга, Л. М. (2017d). Художньо-розвивальне середовище як складова технології розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях із малювання: *Zprěvu vědecké ideje – 2017: materiály XIII Mezinárodní vědecko-praktické konference*, Прага (Чехія), 23–30 жовтня. 2017. (Volume 3, s. 28–30). Praha: Publishing House «Education and Science».

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дослідження

19. Шульга, Л. М. (2013). До духовності через образотворче мистецтво. *Дошкільне виховання: науково-методичний журнал*, 9, 22–23.

20. Шульга, Л. М. (2014). Активізація емоційно-почуттєвої сфери дітей дошкільного віку в процесі сприйняття живопису. *Основні орієнтири розвитку системи освіти Запорізької області у 2014–2015 навчальному році: методичні рекомендації*, 2014. (Ч. III. Дошкільна освіта, с. 106–113). Запоріжжя: Акцент Інвест-трейд.

21. Шульга, Л. М. (2015а). Развитие творческих способностей дошкольников на занятиях по рисованию средствами игровой технологии. *Педагогический поиск: информационный научно-методический журнал АО «Национальный центр*

повышения квалификации «Өрлеу» Институт повышения квалификации педагогических работников по Северо-Казахстанской области», 3(25), 203–206.

22. Байер О. М., Батліна Л. В., Богущ А. М., Григоренко Г. І., Дорошенко З. П., Погрібняк Н. В. ... Шульга Л. М. (2015b). *Світ дитинства: комплексна освітня програма для дошкільних навчальних закладів*. Тернопіль: Мандрівець.

23. Шульга, Л. М. (2015c). Сучасні підходи до організації занять з образотворчої діяльності дітей дошкільного віку в умовах ДНЗ. *Основні орієнтири розвитку системи освіти Запорізької області у 2015–2016 навчальному році: методичні рекомендації*. (Ч. III. Дошкільна освіта, с. 73–82). Запоріжжя: Кругозор.

24. Шульга, Л. М. (2015d). Штампографія: відкриємо дітям радість творчості. *Дошкільне виховання: науково-методичний журнал*, 9, 17–19.

25. Шульга Л.М. (2015e). Розвиток творчого потенціалу дітей в образотворчій діяльності через збагачення емоційно-почуттєвої сфери. *Інновації у вихованні та психології: професійна позиція вихователів, вчителів та психологів*. (с. 16-22). Запоріжжя: ТОВ «ЛІПС» ЛТД.

26. Шульга, Л. М. (2016a). Екскурсія до музею як засіб розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку. *Основні орієнтири розвитку системи освіти Запорізької області у 2016–2017 навчальному році: методичні рекомендації*. (Ч. III. Дошкільна освіта, с. 119–126). Запоріжжя: Кругозор.

27. Шульга, Л. Н. (2016b). Творчество как предмет изучения философии, психологии и педагогики. *Педагогический поиск: информационный научно-методический журнал АО «Национальный центр повышения квалификации «Өрлеу» Институт повышения квалификации педагогических работников по Северо-Казахстанской области»*, 1(28), 70–75.

28. Шульга, Л. М. (2017a). *Барвіста радість. Розвиток творчих здібностей у дітей дошкільного віку на заняттях із малювання: методичний посібник*. Запоріжжя: ТОВ «ЛІПС» ЛТД.

29. Шульга, Л. М. (2017b). Художньо-розвивальне середовище в ДНЗ як фактор розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку. *Основні орієнтири розвитку системи освіти Запорізької області у 2017–2018 навчальному році: методичні рекомендації*. (Ч. III. Дошкільна освіта, с. 81–86). Запоріжжя: СТАТУС.

АНОТАЦІЇ

Шульга Л. М. Розвиток творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях з малювання. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.08 – дошкільна педагогіка. – Інститут проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, Київ, 2018.

У дисертаційному дослідженні запропоновано новий підхід до вирішення актуальної проблеми розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях із малювання.

Проаналізовано стан розробленості питання у вітчизняній та зарубіжній літературі. Шляхом теоретичного аналізу наукових джерел уточнено сутність поняття «творчі здібності дитини дошкільного віку».

Визначено структурні компоненти (образно-асоціативний, емоційно-чуттєвий, продуктивний), критерії (когнітивний, сенсорно-естетичний, діяльнісно-естетичний) і відповідні показники, схарактеризовано рівні сформованості творчих здібностей дітей дошкільного віку (високий, середній і низький).

Розроблено, теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено технологію розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях із малювання як модель організації художньо-естетичної діяльності дошкільників, що спрямована на набуття в них когнітивного досвіду, емоційно-чуттєвого сприйняття навколишнього світу, формування естетичного ставлення до його об'єктів і забезпечує художньо-творче самовираження кожної дитини.

Визначено й обґрунтовано педагогічні умови ефективного впровадження технології розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях із малювання: професіоналізм педагога (психолого-педагогічна, культурологічна, технологічна компетенції) і методичне, дидактичне та інформаційне забезпечення освітнього процесу на заняттях з малювання.

Результати впровадження розробленої технології в освітній процес закладів дошкільної освіти довели її ефективність.

Для педагогів закладів дошкільної освіти розроблено методичні рекомендації щодо розвитку творчих здібностей дошкільників на заняттях із малювання.

Ключові слова: творчі здібності дошкільників, заняття з малювання, художня творчість, педагогічна технологія, педагогічні умови, професіоналізм педагога.

Шульга Л. М. Развитие творческих способностей детей дошкольного возраста на занятиях по рисованию. – Квалификационный научный труд на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.08 – дошкольная педагогика. – Институт проблем воспитания Национальной академии педагогических наук Украины, Киев, 2018.

В диссертационном исследовании предложен новый подход к решению актуальной проблемы развития творческих способностей детей дошкольного возраста на занятиях по рисованию.

Проанализировано состояние разработанности вопроса в отечественной и зарубежной литературе. Посредством теоретического анализа научных источников уточнено содержание понятия «творческие способности ребенка дошкольного возраста».

Определены структурные компоненты исследуемого концепта: образно-ассоциативный, эмоционально-чувственный, продуктивный; критерии: когнитивный, сенсорно-эстетический, деятельностно-эстетический и соответствующие показатели. Охарактеризованы уровни сформированности творческих способностей детей дошкольного возраста (высокий, средний и низкий).

Разработана, теоретически обоснована и экспериментально проверена технология развития творческих способностей детей дошкольного возраста на занятиях по рисованию как модель организации художественно-эстетической деятельности дошкольников, направленная на приобретение у них когнитивного

опыта, эмоционально-чувственного восприятия окружающего мира, формирование эстетического отношения к его объектам и обеспечивает художественно-творческое самовыражение каждого ребенка.

Определены и обоснованы педагогические условия эффективного внедрения технологии развития творческих способностей детей дошкольного возраста на занятиях по рисованию: профессионализм педагога как совокупность психолого-педагогической, технологической и культурологической компетенций, а также методическое, дидактическое, информационное обеспечение образовательного процесса.

Результаты внедрения разработанной технологии в учебно-воспитательный процесс учреждений дошкольного образования доказали ее эффективность.

Для педагогов учреждений дошкольного образования разработаны соответствующие методические рекомендации.

Ключевые слова: творческие способности дошкольников, занятия по рисованию, художественное творчество, педагогическая технология, педагогические условия, профессионализм педагога.

Shulga L. M. Development of creative abilities of preschool children in the drawing lessons. – Qualifying Research Paper as a Manuscript.

Dissertation for the scientific degree of Candidate of Pedagogical Sciences in speciality 13.00.08 – Preschool Education. – Institute of Problems on Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, 2018.

The study deals with the problem of development of creative abilities of preschool children in the drawing lessons. It analyses the state of this issue in domestic and foreign scientific literature.

By theoretical analysis of the psychological and educational sources, the author clarifies the meaning of the concept «creative abilities of the child of preschool age» as the properties due to the age peculiarities – the ability to sensory perception, emotional responsiveness, empathy, imagination, figurative and associative thinking, animism, and synesthesia – is the basis for creative self-realization in art activity.

The structural components (figurative and associative, emotional, productive), criteria (cognitive, sensory/aesthetic, activity and aesthetic) and the corresponding indices have been provided, the characteristics of levels of development of creative abilities of preschool children (high, medium and low) have been described.

The technology of development of creative abilities of preschoolers in the classroom during drawing lessons has been developed, substantiated, and practically tested as the model of organization of artistic and aesthetic activities of preschoolers, focused on the development of their cognitive experiences, emotional and sensual perception of the surrounding world, the formation of aesthetic relationship to its objects, and provides artistic and creative expression of each child. Its introduction into preschool educational institutions has secured the development of emotional-sensual perception of the surrounding world, the formation of aesthetic attitude to its objects, and has enriched cognitive experience that provides artistic and creative expression of each child.

Educational conditions of effective introduction of the technology of development

of creative abilities of preschool children in the drawing lessons have been suggested: the teacher's professionalism as a set of psycho-educational, technological and cultural competencies, and methodical, didactic, information support of educational process during drawing lessons.

The results of implementing the developed technology in the educational process of the preschool educational institutions have proved its effectiveness.

For teachers of preschool education, the author has developed guidelines aimed at improving the development of creative abilities of preschoolers in the drawing lessons.

Key words: creative abilities of preschoolers, classes in drawing, art work, educational technology, educational conditions, teacher's professionalism.

Підписано до друку 16.04.2018 р. Формат 60x90/16.

Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.

Тираж 120. Зам. 28.

«Видавництво “Науковий світ”»®

Свідоцтво ДК № 249 від 16.11.2000 р.

м. Київ, вул. Казимира Малевича (Боженка), 23, оф. 414.

200-87-15, 050-525-88-77

E-mail: nsvit23@ukr.net

Сайт: nsvit.cc.ua